

ANITA SZENDZIELORZ

Wychowanie dwujęzyczne dzieci w przedszkolu
na Górnym Śląsku

Bilingual education of kindergarten-age in Upper Silesia

We współczesnych czasach, kiedy szybko następuje proces globalizacji, znajomość dwóch języków staje się niemal koniecznością. Szerokie kompetencje językowe ułatwiają poruszanie się we współczesnej rzeczywistości, poszerzają horyzonty umysłowe, pomagają odnaleźć się w wielokulturowym świecie. Uczenie się języków obcych umożliwia spotkanie z odmienną językowo i kulturowo rzeczywistością, ułatwia jednostkom funkcjonowanie we współczesnych realiach oraz służy wzajemnemu zrozumieniu problemów i zjawisk innych niż znane.

Z tego powodu powstała w Europie koncepcja dwujęzycznego wczesnego wychowania dzieci w przedszkolu. Niemcy oraz Polska jako jedne z wielu krajów europejskich przyjęły te założenia i podejmują obecnie próby zrealizowania ich w ramach edukacji przedszkolnej oraz szkolnej. Realizacja tej koncepcji podjęta została również w przedszkolu językowym w Rybniku.

O dwujęzyczności mówimy w wielu dziedzinach nauki, w szczególności w aspekcie społecznym, lingwistycznym, psychologicznym, a także pedagogicznym. Termin ten posiada wiele definicji, przywołam trzech autorów: M. De Greve'a, F. Van Passela oraz F. Thomasa, ze względu na logiczność i jasność określenia pojęcia.

Kiedy mówimy, że ktoś jest dwujęzyczny? Dwujęzyczna może być osoba, która jest rozumiana przez inne osoby, które potrafią posługiwać się danym językiem, a także ta która rozumie mowę innych posługujących się tymże językiem (M. De Greve, F. Van Passel). Dwujęzyczna jest zatem osoba, której kompetencje języko-

we mogą ograniczać się jedynie do produkcji i rozumienia mowy artykułowanej, stanowiących dwie nadrzędne umiejętności językowe. F. Thomas określił osobę dwujęzyczną jako taką, która uruchamia ośrodki odpowiedzialne za zrozumienie i ekspresję, zwłaszcza w takim zakresie, w jakim potrzebuje tego osoba posługująca się dwoma językami w sposób swobodny, zachowując autonomię względem pierwszego języka, zwanego ojczystym.

Jaka zatem jest struktura i funkcjonowanie dwujęzyczności w Polsce i na świecie? Pierwsze przypadki dwujęzyczności odnotowano w Kanadzie, w połowie lat sześćdziesiątych, gdzie po raz pierwszy zastosowano pojęcie *immersion*, czyli tak zwane zanurzenie dzieci w świat języka drugiego, do nauczania języka francuskiego dzieci anglojęzycznych. Po Kanadzie kolejne państwa zainteresowały się wychowaniem dwujęzycznym. Nauczanie dwujęzyczne w USA wprowadzono głównie dla dzieci mniejszości narodowych w celu szybkiego opanowania języka angielskiego oraz pełnej adaptacji do amerykańskiego systemu szkolnego.

W Niemczech bezpośrednim impulsem do wdrożenia dwujęzycznej koncepcji wychowania był traktat podpisany w 1963 roku pomiędzy Francją a Republiką RFN. Oba narody uznały, że jedynie dobra znajomość języka i kultury tych państw są drogą do pojednania i przyjaźni obu narodów. Tym sposobem powstały szkoły z dwukulturowym duchem nauczania. W krajach tych od ponad dwudziestu lat prowadzona jest edukacja dwujęzyczna. Niemcy oraz Polska jako jedne z wielu krajów europejskich przyjęły te koncepcje i podejmują obecnie próby zrealizowania jej w ramach edukacji przedszkolnej, poddając ją weryfikacji.

W Polsce tradycja wychowania dwujęzycznego jest o wiele krótsza. Organizacja i prowadzenie wychowania w systemie dwujęzyczności możliwe jest od roku szkolnego 1991/1992 z inicjatywy liceów w Warszawie, Krakowie, Katowicach, Krakowie i Poznaniu. Wprowadzenie dwujęzyczności jest zatem konsekwencją panujących uwarunkowań społeczno-narodowościowych oraz zadań edukacyjnych. Obecnie także w wielu przedszkolach w Polsce funkcjonuje system dwujęzycznego wychowania w językach angielskim, niemieckim, francuskim, hiszpańskim, włoskim, a także rosyjskim. Szczególnie województwo śląskie kładzie nacisk na kształcenie dzieci w językach niemieckim, angielskim, a także francuskim.

Czym zatem jest wychowanie dwujęzyczne? Edukacji dwujęzycznej nie należy rozumieć jako tradycyjnej formy wczesnego nauczania języków obcych. Wychowanie dwujęzyczne na etapie przedszkolnym ma na celu „zanurzenie” dzieci w świat drugiego języka podczas zajęć przedszkolnych. Zanurzenie, inaczej *immersion*, oparta została na metodzie kanadyjskiej, która zakłada, że środkiem komunikacji i środkiem przekazu wiedzy w przedszkolu są dwa języki — język ojczysty dzieci (w naszym przypadku chodzi o język polski) oraz język drugi (język niemiecki).

Wychowanie dzieci w duchu dwujęzyczności wprowadza dodatkowe cele wychowawcze, takie jak: uzyskanie dwukulturowej kompetencji, umożliwiającej lepsze zrozumienie kultury i mentalności innych narodów, oraz efektywniejszej współpracy na arenie międzynarodowej.

Dwujęzyczność na etapie przedszkolnym jest nauczaniem poprzez drugi język, a nie nauczaniem gramatyki. Nauka odbywa się poprzez naturalne „wchłanianie” języka pierwszego.

Dzieci przyswajają język drugi w wieku przedszkolnym szybciej niż w wieku starszym, ponieważ ich narządy mowy i słuchu są elastyczne i z łatwością rozpoznają oraz przyswajają skomplikowane dźwięki, których dorosły człowiek często nie jest już w stanie rozróżnić czy wypowiedzieć.

Nauczyciele wychowania dwujęzycznego posiadają pełną swobodę działania w doborze odpowiednich materiałów dydaktycznych, rozplanowaniu ramowego czasu pracy z dziećmi. Dzieci w przedszkolu mają kontakt z drugim językiem przez ponad połowę spędzonego tam czasu — na zajęciach dydaktycznych, podczas zabawy, spożywania posiłków. Wychowanie dzieci w duchu dwujęzyczności odnosi sukces, gdy kontakt dziecka z językiem jest długotrwały i nieprzerwany. Należy zatem kontynuować naukę języka na kolejnych etapach edukacji. Badacze współcześni są zdania, że wychowanie dzieci na etapie przedszkolnym powinno być rozpatrywane w długiej perspektywie czasu, gdyż tylko wtedy wyniki badań dotyczące przyswajania języka i wpływu na rozwój sfery emocjonalnej mogą być rzetelne. Na skuteczność oraz czas potrzebny do przyswojenia drugiego języka ma wpływ poziom znajomości języka ojczystego, co w pewnym sensie jest związane z wiekiem jednostki. Poznanie drugiego języka jest związane bezpośrednio z kompetencjami, które dziecko opanowało w zakresie języka ojczystego.

Amerykański psycholingwista Ch. E. Osgood wyróżnił dwa przypadki dwujęzyczności. Pierwszy występuje wtedy, gdy systemy językowe podmiotu mówiącego (*locus*) pozostają względem siebie w korelacji, lecz jednocześnie są niezależne, to znaczy nie ma między nimi wzajemnego przenikania. Przypadek taki stanowi dwujęzyczność czysta. Badania amerykańskich neurologów przeprowadzone za pomocą rezonansu magnetycznego dowodzą, że prezentowany przypadek stanowią osoby, które drugi język nabyły we wczesnym dzieciństwie.

U nich także oba języki „ułożone” są w jednej strefie ośrodka mózgowego, zwanego obszarem Broca, w którym mieszają się, zachowując pełną autonomię. Oznacza to, że obu językom — L1 oraz L2 (L1 — język pierwszy, L2 — język drugi) — odpowiadają odrębne systemy znaczeń — Zn1, Zn2. Ten rodzaj dwujęzyczności zwany bywa też dwujęzycznością współrzedną.

Następnie wyróżnić można dwujęzyczność złożoną. Występuje ona wtedy, gdy nakładają się dwa systemy językowe sprzyjające konsekwentnej interferencji.

Dwujęzyczność ta, zwana złożoną lub czystą, występuje u osób, które nabyły drugi język w szkole lub w późniejszym okresie życia. Zaobserwowano u nich istnienie dwóch różnych ośrodków w obszarze frontalnym w mózgu odpowiedzialnym za język. Każdemu z języków L1, L2 odpowiada jeden wspólny system znaczeń.

Trzecim przypadkiem jest dwujęzyczność podporządkowana. Może również się zdarzyć, że relacje między posiadanymi przez jednostkę językami będą polegały na tym, że dostęp L2 do systemu Zn odbywa się przez język L1. Jest to tak zwana dwujęzyczność podporządkowana.

Nie bez znaczenia jest dwujęzyczność indywidualna — czyli umiejętność posługiwania się danymi językami na danym obszarze komunikacji językowej.

Dwujęzyczność można rozważać jako zjawisko indywidualne lub społeczne. Społeczny zasięg dwujęzyczności może być zróżnicowany, może przebiegać od zbioru obejmującego jedną osobę do zbioru obejmującego nieskończenie wiele osób. Zasięg dwujęzyczności można mierzyć w kategoriach społecznych i geograficznych.

Obecnie większość badaczy dwujęzyczności odchodzi od przedstawionego powyżej rozróżnienia. Przyjmuje się, że oba języki L1 i L2 występują u danej osoby stale, tj. w tym samym czasie, choć w różnym stopniu. Osoba dwujęzyczna nie funkcjonuje zatem w L1 lub w L2, lecz w L1 i L2 jednocześnie.

Jak wygląda sytuacja dzieci wychowywanych dwujęzycznie w przedszkolu językowym na Górnym Śląsku? Analiza koncepcji wychowania dwujęzycznego podjęta została również w przedszkolu językowym w Rybniku. Próbuje się tam odpowiedzieć na pytanie, czy w wieku przedszkolnym możliwe jest jednoczesne nabywanie w sposób naturalny kompetencji w zakresie dwóch języków. Badanie miało na celu analizę rozwoju dwujęzyczności u dzieci uczęszczających do tego przedszkola. Opracowanie oraz przeprowadzenie badania było wynikiem mojego doświadczenia w pracy z dziećmi dwujęzycznymi jako wychowawczyni niemieckojęzycznej, a zarazem nauczyciela języka niemieckiego.

Podczas codziennych zabaw i stałych kontaktów z dziećmi wychowanymi dwujęzycznie, podczas wielu rozmów z rodzicami, wychowawcami przedszkolnymi, metodykami oraz miłośnikami dwujęzyczności zyskałam nowe perspektywy, które stanowiły istotne aspekty w przeprowadzeniu badania.

Badaniami została objęta dwudziestoosobowa grupa czterolatek, które uczęszczały do przedszkola przez okres jednego roku. Tylko mała część tych dzieci pochodziła z rodzin dwujęzycznych, większość w ogóle nie знаła języka niemieckiego.

W ciągu roku w przedszkolu dwujęzycznym dzieci miały kontakt z językiem polskim i niemieckim przez osiem godzin dziennie, natomiast w drugim przedszko-

lu dzieci miały kontakt z żywym językiem na co dzień. Dzieci oceniane były na podstawie ankiety badawczej składającej się z trzydziestu pytań. Ankieta podzielona została na dwie części: w pierwszej badano język ojczysty dziecka, w drugiej części analiza obejmowała zagadnienia dwujęzyczności.

Do najważniejszych osiągnięć dzieci objętych dwujęzyczną edukacją należy zaliczyć: umiejętność przedstawiania się w dwóch językach; rozumienie poleceń i pytań opiekunki niemieckojęzycznej; przyswajanie wielu pojedynczych słów, wyrażań i zwrotów; znajomość liczebników głównych od jednego do dziesięciu w obu językach; opanowanie pamięciowe tekstów piosenek i wierszy w obu językach; próby formułowania pytań i budowania zdań pojedynczych w języku niemieckim.

Badania przeprowadzone na tej grupie umożliwiły też dokonanie wielu obserwacji. Niezwykle istotną rolę odgrywają na tym etapie wychowania dwujęzycznego opiekunki, które zwracają się do dzieci w obu językach. Muszą one wykazać się dużą aktywnością, nieustannie powtarzać wprowadzone słownictwo, stale komentować czynności wykonywane przez dzieci i często się do nich zwracać. Na tym etapie kształcenia uwaga dzieci skupiona jest bowiem na kodowaniu języka, to jest przyswajaniu akcentu, melodii i brzmienia języka, poznawaniu i zapamiętywaniu słownictwa i konstrukcji gramatycznych. Opiekunki, pełniące rolę nauczycielek języka, utrwalają u swoich wychowanków prawidłową wymowę w obu językach. Ich istotnym zadaniem jest też trafny dobór metod pracy z dziećmi.

Zauważono, że najchętniej uczą się one podczas zabawy i szybko zapamiętują rytmiczne i rymowane teksty. Dzieci, ucząc się języka, okazują radość i zaangażowanie.

Chętnie podejmują zadania, są aktywne podczas gier dydaktycznych, spontanicznie reagują i mówią. Fenomen spontanicznych zachowań językowych obecny jest także podczas samodzielnych zabaw dzieci, posiłków, toalety oraz w rozmowach z rodzicami. Używają one wówczas wiele z poznanych słów, a nawet zwrotów i wyrażań. Często zdarza się, że czterolatki mieszają elementy poszczególnych języków, co jest jednak naturalną konsekwencją dwujęzycznego wychowania.

Przeprowadzone badania miały także na celu odpowiedzenie na pytanie, czy wiek przedszkolny jest odpowiedni do dwujęzycznego wychowania. Zaobserwowano, iż dzieci w wieku czterech lat doskonale radzą sobie z dwoma językami w przedszkolu i stwierdzono, że ten wiek jest optymalny, jeśli chodzi o kształtowanie kompetencji językowych.

Istotnym elementem wychowania dwujęzycznego są próby zwracania się wychowanków do opiekunek w dwóch językach. Dzieci akceptowały to, tym samym

akceptowały obecność dwóch języków w przedszkolu. Oznacza to, że dzięki dwujęzycznej metodzie wychowania dzieci potrafią rozróżnić oba języki.

Badania dowiodły, że metoda ta ma pozytywny wpływ na rozwój językowy dzieci. Nie pojawiły się żadne zastrzeżenia ze strony dzieci lub rodziców, nie stwierdzono żadnych negatywnych skutków wprowadzenia dwujęzyczności wśród czterolatków.

BIBLIOGRAFIA

1. Dyer L., *Mowa dziecka. Zrozum i rozwiń mowę dziecka*, K. E. Liber, Warszawa 2004.
2. Felix S., *Linguistische Untersuchungen zum natürlichen Zweitspracherwerb*, Wilhelm Fink Verlag, München 1978.
3. Iuk J., *Jak uczyć małe dzieci języków obcych*, Wyższa Szkoła Lingwistyczna, Częstochowa 2006.
4. Nauwerck A., *Zweitsprachigkeit im Kindergarten: Konzepte und Bedingungen für das Gelingen*, Fillibach Verlag, Freiburg im Breisgau 2005.
5. Olpińska M., *Program języka niemieckiego w systemie dwujęzycznym w przedszkolu dla mniejszości narodowych lub grup etnicznych*, Warszawa (pozycja nieopublikowana).
6. Olpińska M., *Wychowanie dwujęzyczne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2004.
7. Olpińska M., Dakowska M., *Edukacja dwujęzyczna. Przedszkole, szkoła podstawowa i średnia, teraźniejszość i przyszłość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2002.
8. Pisek R., *Eine Familie-Zwei Sprachen. Explorative pädolinguistische Fallstudie über die zweisprachige Erziehung zweier Kinder im Vorschulalter*, Dissertation University Press, Innsbruck 2003.
9. Wode H., *Das Altenholzer Modeli Kita und Grundschule*, [w:] *Frühes Fremdsprachenlernen. Englisch ab Kita und Grundschule. Warum? Wie? Was bringt es?*, Verein für frühe Mehrsprachigkeit an Kindertageseinrichtungen und Schulen FMKS e.V.S, Kiel 2004.
10. Wode H., *Ich kann zwei Sprachen. Spielend Sprachen lernen — mit Immersion im Kindesalter*, Verein für frühe Mehrsprachigkeit an Kindertageseinrichtungen und Schulen FMKS e.V.S, Kiel 2004.

SUMMARY

Learnin foreign languages enables contact with linguistically and culturally different reality. For that reason Europe disigned a concept of bilingual early education of children in the kindergarten. Bilingual education aims at the 'immersion' of the child in the world of a second language in kindergarten classes. The results of research conducted in an experimental bilingual kindergarten in Rybnik showed that children aged four perfectly cope with two languages, while the use of the method based on Ch. E. Osgood's American conceptions positively stimulates the child's development.